

DENUMIRILE STĂPÂNIRILOR BIZANTINE DE LA DUNĂREA INFERIOARĂ DIN SECOLELE X-XII ȘI SEMNIFICAȚIA LOR

Vasile Mărculeț*

Les dénominations des possessions byzantines du inférieur Danube des Xe-XIIe siècles et leur signification

Résumé

Pendant la période étendue entre 971 et la fin du XIIe siècle, les possessions byzantines au Bas-Danube apparaissent mentionnées dans les sources byzantines, sigiliographiques et littéraires, sous huit noms: **1.** *Ioannoupolis et Dorostolon* (Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου), **2.** *Theodoroupolis* (Θεοδορούπολις), **3.** la *Mésopotamie Occidentale* ou de l' *Ouest* (Μεσοποταμίας τῆς Δύσεως), **4.** *Dristra* (Δρίστρας) et/ou *Dorostolon* (Δορόστολον/Δοροστόλων), **5.** les *villes d'Istros* ou dans la formule étendue *les villes et les terres d'Istros*, **6.** les *villes paristriennes* (παρίστριοι πόλεις), **7.** *Paristrion* (Παριστριών/Παρίστριον), **8.** *Paradounavon* (Παραδουνάβων). Pour le XIIe siècle, on constate que plusieurs sources littéraires emploient, pour désigner les régions du Danube, les noms des *villes paristriennes* et *Paristrion*, identiques avec deux employées par des sources littéraires pour indiquer l'unité militaire-administrative danubienne au XIe siècle. Aucune des dénominations employées pour désigner les possessions byzantines du Bas-Danube, n'a pas un caractère strictement officiel. À l'exception des noms *Paristrion*, *les villes paristriennes* et *les villes d'Istros*, en formule étendue *les villes et les possessions d'Istros*, qui se retrouvent seulement dans les sources littéraires, toutes les autres, considérées être officielles – *Théodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mésopotamie Occidentale* et *Paradounavon* – se retrouvent, autant dans des sources sigiliographiques, mais aussi littéraires. Cette constatation nous permet tirer la conclusion que, pendant que dans le cas des noms *Théodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *la Mésopotamie Occidentale* et *Paradounavon* la signification et le caractère officiel sont prédominants, les autres – *Paristrion*, *les villes paristriennes* et *les villes d'Istros*, avec la formule étendue *les villes et les possessions d'Istros* – ont une signification et un caractère exclusivement géographique.

Mots clés: *Dristra, Dorostolon, Ioannoupolis, Théodoroupolis, la Mésopotamie Occidentale ou de l'Ouest, les villes de Istros, les villes paristriennes, Paristrion, Paradounavon.*

Cuvinte cheie: *Dristra, Dorostolon, Ioannoupolis, Theodoroupolis, Mesopotamia Occidentală sau a Apusului, orașele de la Istros, orașele paristriene, Paristrion, Paradounavon.*

Victoria obținută de împăratul Ioannes I Tzimiskes asupra marelui cneaz al Kievului, în vara anului 971, soldată cu recucerirea Bulgariei răsăritene și de nord-est,

a permis basileului să restabilească frontiera Imperiului Bizantin pe sectorul răsăritean al Dunării inferioare. Teritoriile riverane fluviului, din amonte de Dristra/Dorostolon (Silistra) și până pe litoralul Mării Negre, incluzând și spațiul danubiano-pontic au constituit o unitate militar-administrativă distinctă, care va cunoaște de-a lungul timpului o serie de reorganizări succesive.

Desființarea Țaratului Bulgar în anul 1018 de către împăratul Basileios II (976-1025), a fost urmată de organizarea în fostele sale teritorii a mai multor unități militar-administrative bizantine. Stăpânirile imperiului de la Dunărea de Jos au fost incluse într-o unitate militar-administrativă distinctă, care ocupa un teritoriu delimitat aproximativ de cursul inferior al Dunării din amonte de Vidin și până la guri în nord, culmile Munților Balcani în sud, litoralul Mării Negre de la gurile Dunării și până la sud de Varna în est și, foarte probabil, valea Timocului în vest¹.

Asupra istoriografiei problemei. Denumirile stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos și succesiunea lor a mai făcut de-a lungul timpului subiectul unor investigații ale diferiților cercetători români și străini. Rezultatele și concluziile lor diferă însă, fiind influențate îndeosebi de nivelul descoperirilor și al cercetărilor momentului. Întrucât o abordare exhaustivă este imposibilă în cadrul demersului nostru, ne vom limita la a selecta câteva din opiniile exprimate de-a lungul timpului.

La mijlocul secolului trecut, în lucrarea sa de sinteză consacrată ducatelor Paristrion și Bulgaria, Nicolae Bănescu identifica pentru stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos două denumiri principale: *Paristrion*, denumire folosită cu precădere de scriitorii bizantini, și *Paradounavon* sau *Paradounavis*, formă specifică limbii comune². Alte denumiri folosite pentru a desemna aceleași realități militar-administrative, identificate de istoricul român au fost: „*orașele de la Istros*”, „*orașele paristriene*” sau „*Dristra-Dorostolon*”³.

Două decenii mai târziu, pe baza studierii lucrării intitulate **Taktikon Scorialensis**, redactată, foarte probabil, la sfârșitul domniei lui Ioannes I Tzimiskes sau la începutul celei a lui Basileios II, istoricul grec identifica pentru stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos denumirile *Mesopotamia Occidentală* și *Dristra*⁴. După anul 1000, conchide același istoric, denumirea stăpânirilor bizantine din regiune va fi cea de *Paristrion* sau *Paradunavon*, în timp ce *Mesopotamia Occidentală* va

* Doctor în istorie. Profesor la Colegiul Tehnic *Mediensis*, din Mediaș

¹ V. Mărculeț, **Thema Paristrion-Paradunavon – c.1018/1020-c.1200/1202 – Istorie-Evoluție-Rol**, Mediaș, 2008, p. 24-25; Cf. E. Stănescu, **Denumirile bizantine ale regiunii de la Dunărea de Jos – în secolele X-XII – și sensul lor istoric**, în *SCIV*, 19, 1968, 3, p. 483-485; Cf. M. Șesan, **Les thèmes byzantins à l'époque des Commènes et des Anges (1081-1204)**, în *RÉSEE*, XVI, 1978, 1, p. 47-48; Cf. I. Bica, **Thema Paristrion (Paradounavon) în istoriografia bizantină și română**, Pitești, 2003, p. 107-108.

² N. Bănescu, **Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie**, Bucarest, 1946, p. 58.

³ *Ibidem*, p. 58-68.

⁴ N.A. Oikonomides, **Recherches sur l'histoire du Bas-Danube aux Xe-XIe siècles: La Mésopotamie de l'Occident**, în *RÉSEE*, III, 1965, 1-2, p. 57, 62, 73.

dispărea din surse⁵.

Cu peste patru decenii în urmă, abordând această problemă, istoricul Eugen Stănescu preciza, spre exemplu, că „*dintru început se poate observa că denumirile acestei regiuni se împart în două categorii: 1) cu referire la orașul de reședință Dristra-Dorostolon [...], sau cu referire la Dunăre (Istros, Danoubis), sub două forme, fie: 2) sub formă substantivală: Paradounabon-Paradiunabis, fie: 3) sub formă adjectivală: Paristrion*”⁶. În demersul său, istoricul român preciza că a luat în considerare, „*în primul rând pe cele care întrunesc următoarele trei elemente: denumirea regiunii, titlurile sau funcțiile exercitate, titularul acestora*”⁷. În sfârșit, în finalul demonstrației sale, autorul identifică următoarea succesiune în evoluția denumirilor purtate de stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos: „*Dristra-Paristrion-Paradounabon, fără ca aceasta să însemne o diviziune rigidă*”, conchidea el⁸.

Ulterior, reluând succint discuția asupra denumirilor unității militar-administrative bizantine de la Dunărea de Jos, Eugen Stănescu conchidea: „*Rezultatul unei cercetări de acest gen ne oferă trei denumiri: 1. Dristra-Dorostolon; 2. «orașele paristriene»; 3. Paradounabon-Paradounabis – dintre care prima și ultima sunt atestate, în afară de numeroasele mențiuni literare, de sigilografie și de documente*”⁹.

Din punct de vedere cronologic, istoricul rămâne consecvent opiniei exprimate anterior. Ca urmare el susține că „*dacă noi admitem certe modificările datelor care ne apar perfect justificate, obținem următoarea ordine: Dristra-Paristrion-Paradounabon, ilustrând pentru secolul al XI-lea fazele inițiale, mijlocii și finale, ținând cont de faptul că pentru secolul al XII-lea nu avem vreo denumire specială din punct de vedere administrativ și militar*”¹⁰.

În ceea ce privește denumirea unității militar-administrative de la Dunărea de Jos în epoca analizată, E. Stănescu identifică: „*pentru Dristra-Dorostolon «strategatul»; pentru Paristrion vagul «arhontat» de orașe; în timp ce pentru Paradounabon-Paradounabis ducatul-katepanat este precis exprimat*”¹¹. Dintre cele trei denumiri, conchidea istoricul, „*numai prima și ultima dintre denumiri au o valoare strict oficială, în timp ce secunda este, în primul rând, de ordin geografic*”¹².

Câțiva ani mai târziu, pe baza sigiliilor unor guvernatori, descoperite la Preslav, istoricul bulgar Ivan Jordanov identifica pentru ultimul sfert al secolului al X-

⁵ **Ibidem**, p. 75.

⁶ E. Stănescu, **op.cit.**, p. 470.

⁷ **Ibidem**.

⁸ **Ibidem**, p. 480.

⁹ Idem, **Byzance et les Pays roumains aux IXe-XVe siècles**, în *Actes du XIVe Congrès International des Etudes Byzantines*. Bucarest, 6-12 septembre 1971, vol I, București, 1974, p. 402.

¹⁰ **Ibidem**.

¹¹ **Ibidem**.

¹² **Ibidem**.

lea următoarele denumiri pentru stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos: *Dorostolon*, *Theodoroupolis* și *Mesopotamia*¹³. În ceea ce privește organizarea acestora, pentru epoca analizată, specialistul bulgar identifica: *thema Dorostolonului*, *thema Theodoroupolis*, înlocuite ulterior cu *katepanatul Mesopotamiei*, compus din strategiile *Dorostolon* și *Mesopotamia Occidentală*¹⁴. În 976 sau într-un an imediat următor, regiunile din nord-estul Bulgariei și de la Dunărea de Jos au fost reunite în *thema Ioannoupolis* și *Dorostolon*, care va fi funcționat până cu puțin înainte de 986, când teritoriile Thraciei și Mesopotamiei să fi fost reunite într-o singură themă, care și-a perpetuat existența până la începutul secolului al XI-lea¹⁵.

Problema succesiunii unităților militar-administrative bizantine de la Dunărea de Jos și a denumirilor lor a fost reluată recent și de alți specialiști. Spre exemplu, într-o lucrare redactată la începutul primului deceniu al secolului nostru, Ion Bica identifică următoarele denumiri: *thema Dristra (Dorostolon)*, *orașele paristriene*, *katepanatul Paradounavon* și *ducatul Paradounavon*¹⁶.

În ceea ce privește succesiunea unităților militar-administrative, autorul ne oferă o concluzie mult simplificată. Invocând sursele literare și sigilografice, el consideră că începând cu Ioannes I Tzimiskes și pe toată durata domniei lui Basileios II, la Dunărea de Jos „a funcționat fără întrerupere *thema D(r)istra (Dorostolon)*”, pentru ca din 1042/1043, ca urmare a reformelor administrative operate de împăratul Constantin IX Monomachos, în aceste regiuni să fie organizat *katepanatul Paradounavon*¹⁷.

Câțiva ani mai târziu, abordând problema organizării militare la Dunăre, istoricul Alexandru Madgearu identifică pentru secolele X-XI următoarea succesiune a denumirilor stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos: *katepanatul de Dristra (971-înainte de 975)*, *thema Dristra (înainte de 975-până probabil în 1018)*, *thema Dristra sau a orașelor paristriene (1018-1059)* și *thema Paradunavon (1059-1095?)*¹⁸. În opinia sa „denumirea oficială *Dristra* a fost păstrată de provincia *dunăreană până pe la mijlocul secolului al XI-lea*”, după care a fost înlocuită de *Paradunavon*, care „a în titulatura oficială abia către sfârșitul deceniului al șaselea, foarte probabil la inițiativa lui *Isaac I Comnenul*”¹⁹.

Cu privire la denumirile și funcționarea în secolul al XI-lea a *themei Dristra* sau a *orașelor paristriene*, respectiv a *thema Paradunavon*, la baza concluziilor sale stă analiza titlurilor comandanților de la Dunărea de Jos, relevată de sursele literare și sigilografice, respectiv de *archon* și *kateoano*, care apar alternativ în respectivele

¹³ I. Jordanov, **Pečati na Leon Sarakinopol ut Velikij Preslav**, în *Arheologia*, 24, 1982, 1, p. 21.

¹⁴ **Ibidem**.

¹⁵ **Ibidem**.

¹⁶ I. Bica, **op.cit.**, p. 71-148.

¹⁷ **Ibidem**, p. 78, 106-107.

¹⁸ Al. Madgearu, **Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII**, Târgoviște, 2007, p. 71.

¹⁹ **Ibidem**, p. 48, 52.

titluri. Referindu-se la acest aspect, el conchide că „*această alternativă archon/katepan nu înseamnă însă că s-ar fi produs modificări succesive în exercitarea conducerii. Se observă că denumirea de archon a fost folosită doar în cronicile lui Skylitzes și Attalates, în timp ce sigiliile, care erau atașate la documente oficiale, conțin doar denumirea de katepan. De regulă, titlul de archon se referea la conducătorul unei regiuni autonome periferice. Totuși, în cazul themei dunărene nu se poate vorbi de o asemenea autonomie. Probabil că autorii celor două cronici au fost influențați de modul în care era percepută provincia de la Dunăre, populată de «mixobarbari». [...]. Prin urmare, zona mixobarbară era o periferie din punct de vedere imaginar nu numai geografic. Ea era mixobarbară nu din cauza unui procent mai mic sau mai mare de populație negreacă, ci fiindcă ea era situată între două luni. Astfel, utilizarea termenului archon pentru unii din conducătorii themei Dristra sau Paradunavon de către autorii cronicilor exprima doar concepția acestora, nu și titlul oficial*”²⁰.

În opinia noastră, chiar dacă ne raliem celei exprimate de Al. Madgearu, considerăm că aceasta se cuvine a fi completată, în câteva puncte. În primul rând, considerăm că este util să consemnăm faptul că titlul de archon, folosit pentru a-i desemna pe unii guvernatori de la Dunărea de Jos, apare nu numai în lucrările lui Ioannes Skylitzes și Mihail Attaleiates, ci și în cele ale cronicarilor Georgios Kedrenos²¹, care-l preia pe Ioannes Skylitzes, de Ioannes Zonaras²². În al doilea rând, ținem să precizăm că titlurile de *archon* și *katepano* nu sunt singurele utilizate de cronicarii bizantini pentru a-i desemna pe guvernatorii themei de la Dunărea de Jos. Un al treilea titlu, folosit alternativ cu cele menționate, este cel de *dux*, care apare, atât în lucrările lui Ioannes Skylitzes, cât și în cele ale lui Ioannes Zonaras și Anna Comnena²³.

Referindu-se la utilizarea denumirilor stăpânilor bizantine de la Dunărea de Jos, Al. Madgearu consideră că „*denumirea oficială Dristra a fost păstrată de provincia dunăreană până la mijlocul secolului al XI-lea*”²⁴. În ceea ce privește denumirea Paradunavon, același autor consideră că „*aparitia titulaturii Paradunavon indică reorganizarea regiunii dunărene. Thema de Dristra a fost înlocuită cu thema Paradunavon, probabil cu aceeași întindere. Putem presupune că schimbarea a fost*

²⁰ **Ibidem**, p. 72.

²¹ Georgius Cedrenus, **Historiarum compedium**, în Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzes ope ab Immanuele Bekkero, suppletus et emendatus, t. II, Bonnae, 1839, p. 555, 585.

²² Ioannis Zonarae, **Epitome historiarum** cum Caroli Ducangii suisque annotationibus, edidit Ludovicus Dindorfius, vol. IV, Lipsiae, 1871, p. 199.

²³ Ioannis Scylitzae curopalatae, **Excerpta ex Breviario historico**, în Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzes ope ab Immanuele Bekkero, suppletus et emendatus, t. II, Bonnae, 1839, p. 719; Ioannis Zonarae, **op.cit.**, p. 223; Anna Comnena, **Alexiada**, editată de Marina Marinescu și N.Ș. Tanașoca, București, 1977, VIII, IX, 7.

²⁴ Al. Madgearu, **op.cit.**, p. 48.

*făcută de Isaac I Comnenul (1057-1059), cu ocazia campaniei sale din 1059 contra Ungariei și a pecenegilor*²⁵.

Denumirile bizantine de la Dunărea de Jos și semnificația lor. În ceea ce ne privește, nu suntem de acord decât parțial cu concluziile specialiștilor prezentate mai sus. Coroborarea informațiilor transmise de sursele literare cu cele provenite din cele sigilografice ne relevă o realitate mai complexă.

Cea mai veche denumire sub care apar menționate stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos este *Ioannoupolis și Dorostolon* (Ιωαννουπόλεως και Δοροστόλου). Denumirea, adoptată după numele principalelor centre urbane din zonă – Ioannoupolis (Preslav) și Dorostolon (Siliștra) –, este folosită pentru scurt timp la începutul deceniului 8 al secolului al X-lea. Ea se regăsește, în primul rând în surse sigilografice, dar numele celor două orașe apar și în sursele literare²⁶.

O altă denumire sub care sunt cunoscute stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos este cea de *Theodoroupolis* (Θεοδορούπολις), după numele dat de Ioannes I Tzimiskes, cetății Dristra sau Dorostolon, după cucerirea ei de la ruși. Numele dat metropolei dunărene de basileul constantinopolitan apare atât în surse literare, cât și sigilografice.

Din relatarea lui Leo Diaconus, aflăm că împăratul, „după ce a cucerit Misia (Moesia-Bulgaria răsăriteană, n.n.) pentru romei (bizantini, n.n.), a schimbat numele Dorostolonului în Theodoroupolis, după numele stratelatesului și martirului Theodoros”²⁷. Sursele sigilografice sunt reprezentate de patru sigilii, descoperite la Preslav, aparținând katepanului de Theodoroupolis, Sisinius, *basilikos protospatharios*²⁸.

În literatura de specialitate s-au conturat două curente privind veridicitatea informației privind schimbarea numelui Dorostolonului de către Ioannes I Tzimiskes în Theodoroupolis: unul, al cărui reprezentanți consideră veridică informația transmisă de Leo Diaconus; altul, al cărui exponenți o contestă, susținând că orașul, numit de basileul bizantin cu acest nume, ar fi fost Euchaita (Avhat) din Paphlagonia²⁹. Fără a insista asupra controverselor pe acest subiect, considerăm totuși,

²⁵ *Ibidem*, p. 52.

²⁶ I. Jordanov, *op.cit.*, p. 22; P. Diaconu, *Despre organizarea administrativ-militară a regiunii Dunării de Jos în vremea lui Ioan Tzimiskes (Contribuții pe marginea articolului: Sigiliile lui Leon Sarakinopulos de la Preslavul Mare)*, în *SCIVA*, 27, 1986, p. 167; Leonis Diaconi Caloënsis, *Historiae libri decem et liber de velitatione bellica Nicephori Augusti*, e recensione Caroli Benedicti Hasii, Bonnae, 1828, p. 138.

²⁷ Leonis Diaconi Caloënsis, *op.cit.*, p. 157-158.

²⁸ I. Jordanov, *op.cit.*, p. 20-21; idem, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria, vol. 1: Byzantine Seals with Geographical Names*, Sofia, 2003, nr. 33.1; P. Diaconu, *op.cit.*, p. 168.

²⁹ Cu privire la opiniile exprimate, vezi: N. Bănescu, *op.cit.*, p. 68; E. Stănescu, *Byzance et les Pays roumains aux IXe-XVe siècles*, p. 397; I. Jordanov, *Pečati na Leon Sarakinopol ot Velikij Preslav*, p. 21; N.A. Oikonomides, *op.cit.*, p. 62; I. Barnea, *Stăpânirea bizantină asupra Dobrogei între anii 971-*

că nu este exclus ca, cel puțin pentru o perioadă, Dristra să fi purtat acest nume în cinstea Sf. Theodoros Stratelates, după cum nu este exclus ca ambele orașe să fi primit același nume, motiv pentru care includem denumirea *Theodoroupolis*, între cele purtate de stăpânirile bizantine de la Dunărea inferioară. Cert este faptul că anterior anului 975 sau 976, orașul de la Dunăre își recapătă vechea denumire – Dristra sau Dorostolon – cea de Theodoroupolis ieșind din uz.

Denumirea *Mesopotamia Occidentală* sau a *Apusului* (Μεσοποταμίας τῆς Δύσεως), a fost identificată, așa cum am precizat mai sus, de Nikolas Oikonomides în lucrarea de tactică bizantină, *Taktikon Scorialensis*. Din lucrarea menționată, rezultă clar că denumirea *Mesopotamia [Occidentală]* era purtată în epocă, atât de un *katepanat*, cât și de un *strategat (strategia)*³⁰. Denumirea themei, arătată ca fiind organizată ca *ducat*, apare de asemenea pe sigiliile generalului bizantin Damianos Dobromir, *anthypatos și patrikios*, datate prin 1002³¹, ceea ce înseamnă că, atât denumirea cât și unitatea militar-administrativă și-a perpetuat existența, cel puțin, până la cumpăna secolelor X-XI.

O denumire frecvent întâlnită, sub care apar stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos este *Dristra* (Δρίστρα) sau *Dorostolon* (Δορόστολον/Δοροστόλων), după numele orașului de reședință a unității militar-administrative. Ea este purtată de stăpânirile bizantine din regiune încă din ultimul sfert al secolului al X-lea, după recucerirea de către Ioannes I Tzimiskes a regiunilor estice și nord-estice ale Țaratului Bulgar. Dacă datarea sigiliilor unor guvernatori de la Dristra în jurul anului 1025 – *Theodoros, primikerios*, și *David, protospatharios*³² – este corect făcută de editorii lor, înseamnă că denumirea a fost folosită neîntrerupt și după desființarea Țaratului Bulgar în 1018, până la sfârșitul primului sfert al secolului al XI-lea. În ceea ce ne privește, așa cum vom arăta mai jos, credem că guvernarea lui David protospatharios ar trebui datată mai degrabă în primii ani ai secolului al XI-lea. În această perioadă, denumirea *Dristra* apare exclusiv pe sigiliile guvernatorilor din zonă, numiți *strategi*³³, iar cea de *Dorostolon*, atât pe sigiliile unora dintre aceștia, cât și în unele

1185: Thema paristrion (Paradunavon), în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, **Din istoria Dobrogei**, vol. III: **Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos**, București, 1971, p. 73, n. 5; P. Diaconu, **op.cit.**, p. 171-172; Al. Madgearu, **op.cit.**, p. 29-30.

³⁰ N.A. Oikonomides, **op.cit.**, p. 57, 73.

³¹ I. Jordanov, **Pečati na Leon Sarakinopol ot Velikij Preslav**, p. 21; idem, **Pečatite ot strategijata v Preslav (971-1088)**, Sofia, 1993, p. 127-128, nr. 237-238; idem, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 1: **Byzantine Seals with Geographical Names**, p. 88-89, nr. 33.1; idem, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 2: **Byzantine Seals with Family Names**, Sofia, 2006, p. 130-131, nr. 168-169; P. Diaconu, **op.cit.**, p. 168.

³² I. Jordanov, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 1: **Byzantine Seals with Geographical Names**, nr. 23.4, 35C.20; W. Seibt, **Review of Jordanov, Corpus I**, în *Byzantinische Zeitschrift*, 98, 2005, p. 131.

³³ I. Jordanov, **Pečati na Leon Sarakinopol ot Velikij Preslav**, p. 22-23; idem, **Pečatite ot strategijata v Preslav (971-1088)**, nr. 218-219, 358; idem, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 1:

surse literare, respectiv în lucrarea lui Georgios Kedrenos, care-l preia pe Ioannes Skylitzes, în contextul transmiterii unor informații legate de o posibilă invazie a pecenegilor în imperiu în anul 1017³⁴. După 1017, denumirea *Dorostolon*, folosită pentru a desemna stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos, dispăre din surse.

La rândul său, după 1025, pentru o perioadă de timp, denumirea *Dristra* dispăre și ea din sursele bizantine, pentru a reapărea abia de pe la mijlocul secolului al XI-lea, atât în legendele de pe sigiliile unor guvernatori bizantini, cât și în unele surse literare. Sursele sigilografice sunt reprezentate de sigiliile katepanilor Constantin [...]polites (?), *patrikios*, și Leon Drimys, *patrikios* și *anthypatos*, date în c.1050, respectiv 1052³⁵. Din punctul nostru de vedere, nu este exclusă însă posibilitatea ca guvernarea lui Constantin [...]polites (?) la Dristra, pe care ne-am permis să-l identificăm ipotetic cu katepanul Constantin Artoklines, menționat de Georgios Kedrenos și Mihail Psellos ca ocupând această funcție în timpul lui Mihail IV Doukas³⁶, să se fi consumat între 1034 și 1041. În ceea ce privește sursele literare, denumirea *Dristra*, cu referire la stăpânirile bizantine de la Dunărea inferioară, este folosită doar de Mihail Attaleiates cu ocazia prezentării evenimentelor din timpul răscoalei orașelor de la Dunăre din 1072-1073³⁷.

Pentru perioada cuprinsă între finalul primului sfert și sfârșitul secolului al XI-lea, denumirea care ni se relevă cel mai frecvent exclusiv în sursele literare pentru stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos este cea de *orașele de la Istros* sau în formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros*. Cu una sau alta dintre aceste denumiri stăpânirile bizantine apar menționate în secolul al XI-lea în operele cronicarilor Georgios Kedrenos (iunie 1043), Mihail Attaleiates (1053 și 1065) și Ioannes Skylitzes (1043 și 1065)³⁸.

A doua denumire a stăpânilor bizantine de la Dunărea inferioară, care se regăsește exclusiv în sursele literare este cea de *orașele paristriene* (*παρίστριου πόλεις*). Denumirea, menționată pentru prima dată în sursele bizantine la mijlocul

Byzantine Seals with Geographical Names, nr. 23.3, 23.4, 23.5, 35C.20; idem, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 2: **Byzantine Seals with Family Names**, 360-363; P. Diaconu, **op.cit.**, p. 167; W. Seibt, **Review of Jordanov, Preslav**, în *Byzantinische Zeitschrift*, 89, 1996, p. 136; idem, **Review of Jordanov, Corpus I**, p. 131.

³⁴ Georgius Cedrenus, **op.cit.**, p. 465.

³⁵ J. Nesbitt, N. Oikonomides, **Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art**, Washington D.C., 1991, p. 150-151, nr. 65.1; I. Jordanov, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 2: **Byzantine Seals with Family Names**, p. 147; A.-K. Wassiliou, W. Seibt, **Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich, 2 Teil: Zentral- und Provinzialverwaltung**, Vienna, 2003, p. 268, nr. 193.

³⁶ Georgius Cedrenus, **op.cit.**, p. 541; Mihail Psellos, **Cronografia. Un veac de istorie bizantină (976-1077)**, editată de R. Alexandrescu și N.Ș. Tanașoacă, Iași, 1998, p. 81.

³⁷ Michaelis Attaliotae, **Historia**. Opus a Wladimiro Bruneto de Presle, Institutii Gallici Socio, inventum descriptum correctum, recognovit Immanuel Bekkerus, Bonnae, 1853, p. 205.

³⁸ Georgius Cedrenus, **op.cit.**, p. 555; Michaelis Attaliotae, **op.cit.**, p. 83, 95; Ioannis Scylitzae curopalatae, **op.cit.**, p. 654.

deceniului 5 al secolului al XI-lea va fi întâlnită sporadic până la sfârșitul secolului al XII-lea. În forma *orașele paristriene* este folosită de Georgios Kedrenos și Ioannes Skylitzes în 1045³⁹, Ioannes Zonaras în 1065, Nikephoros Bryennios, pentru perioada 1071-1078. Cu această denumire stăpânirile bizantine apar menționate și la mijlocul secolului al XII-lea în geografia ecleziastică a lui Nilos Doxopatrīs din 1143, care menționează între scaunele arhieriești subordonate direct Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol și „*orașele paristriene*”⁴⁰.

Denumirea *Paristrion* (Παριστρίων/Παρίστριον) apare menționată în secolul al XI-lea în lucrările lui Ioannes Skylitzes și Ioannes Zonaras, în legătură cu evenimentele din 1072-1073, în cea a Annei Comnena, cu privire la evenimentele din 1087⁴¹. În secolul al XII-lea denumirea este utilizată de Anna Comnena cu prilejul relatării invaziei cumane din 1114⁴², precum și în cele ale lui Ioannes Kynnamos, cu ocazia relatării conflictului cu Ungaria de la începutul domniei lui Manuel Comnenos⁴³, și Niketas Choniates, care descrie o campanie a aceluiași împărat spre regiunile apusene al Paristrionului⁴⁴. Este foarte posibil însă ca în cazul ultimilor doi autori bizantini, denumirea Paristrion să se refere, nu la regiunea Dunării inferioare, ci la zona Belgrad-Braničvo, din sectorul Dunării mijlocii.

În sfârșit, ultima denumire relevată de sursele sigilografice și literare este cea de *Paradounavon* (Παραδουβάβων). În sursele sigilografice, denumirea *Paradounavon* apare explicită doar pe sigiliile katepanilor Mihail, *vestarches*, și Symeon, *vestis*, datate de editorii lor în c. 1060, respectiv, c. 1065⁴⁵. În sursele literare, denumirea apare doar în *Alexiada* Annei Comnena, care o utilizează cu prilejul prezentării deșeurii unui complot, organizat prin 1094 împotriva împăratului Alexios I Comnenos de unii dintre colaboratorii acestuia⁴⁶.

În acest punct, realizarea demersului nostru ne permite mai multe constatări. Prima dintre ele este aceea că niciuna dintre denumirile folosite pentru a desemna stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos nu are un caracter strict oficial. Cu excepția denumirilor *Paristrion*, *orașele paristriene* și *orașele de la Istros*, cu formula extinsă

³⁹ Ioannis Scylitzae curopalatae, **op.cit.**, p. 585; Ioannis Zonarae, **op.cit.**, p. 199; Nicephori Bryennii, **Commentarii**, recognovit Augustus Meineke, Bonnae, 1836, p. 100.

⁴⁰ **Fontes Historae Daco-Romanae (Izvoarele istoriei României)**, vol. III, București, 1975, III, p. 162-163 / Nilos Doxopatrīs.

⁴¹ Ioannis Scylitzae curopalatae, **op.cit.**, p. 719; Ioannis Zonarae, **op.cit.**, p. 223; Anna Comnena, **op.cit.**, VII, II, 3.

⁴² Anna Comnena, **op.cit.**, XIV, VIII, 1.

⁴³ Ioannis Cinnami, **Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum**, ad fidem Codicis Vaticani, recensuit Augustus Meineke, Bonnae, 1836, p. 118-119.

⁴⁴ Nicetae Choniatae, **Historia**, ex recensione Immanuelis Bekkeri, Bonnae, 1835, p. 166.

⁴⁵ G. Zacos, **Byzantine Lead Seals II, compiled and edited by J.W. Nesbitt**, Bern, 1984, nr. 602; Cf. I. Barnea, **Noi contribuții la istoria themei Paristrion (Paradunavon)**, p. 269-270, nr. 3; I. Jordanov, **Peçatite ot strategijata v Preslav (971-1088)**, n. 289; idem, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 1: **Byzantine Seals with Geographical Names**, nr. 58.3.

⁴⁶ Anna Comnena, **op.cit.**, VIII, XIV, 7.

orașele și ținuturile de la Istros, care se regăsesc exclusiv în sursele literare, toate celelalte, considerate a fi oficiale – *Theodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mesopotamia Occidentală* și *Paradounavon* – se regăsesc, atât în sursele sigilografice, cât și în cele literare. O a doua constatare este legată de semnificația și caracterul lor. Astfel, în timp ce în cazul denumirilor *Theodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mesopotamia Occidentală* și *Paradounavon* semnificația și caracterul oficial sunt predominante, celelalte – *Paristrion*, *orașele paristriene* și *orașele de la Istros*, cu formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros* – au o semnificație și un caracter exclusiv geografic.

Considerații finale. Pentru perioada cuprinsă între 971 și sfârșitul secolului al XII-lea stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos apar menționate în sursele bizantine, sigilografice și literare, sub opt denumiri: **1.** *Ioannoupolis și Dorostolon* (Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου), **2.** *Theodoroupolis* (Θεοδορούπολις), **3.** *Mesopotamia Occidentală* sau *a Apusului* (Μεσοποταμίας τῆς Δύσεως), **4.** *Dristra* (Δρίστρας) și/sau *Dorostolon* (Δορόστολον/Δοροστόλων), **5.** *orașele de la Istros* sau în formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros*, **6.** *orașele paristriene* (παρίστριοι πόλεις), **7.** *Paristrion* (Παριστρίων/Παρίστριον), **8.** *Paradounavon* (Παραδουνάβων).

Pentru secolul al XII-lea, constatăm că o serie de surse literare folosesc pentru a desemna regiunile de la Dunăre, denumirile *orașele paristriene* și *Paristrion*, identice cu două dintre cele folosite de sursele literare pentru a desemna unitatea militar-administrativă dunăreană în secolul al XI-lea. Acest lucru permite concluzia că, foarte probabil, thema Paristrion-Paradunavon și-a continuat existența și pe durata secolului al XII-lea, ea încetându-și existența prin anii 1201-1202, în urma cuceririi succesive a teritoriilor sale de către Țaratul Vlaho-Bulgar.

Niciuna dintre denumirile folosite pentru a desemna stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos nu are un caracter strict oficial. Cu excepția denumirilor *Paristrion*, *orașele paristriene* și *orașele de la Istros*, cu formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros*, care se regăsesc exclusiv în sursele literare, toate celelalte, considerate a fi oficiale, – *Theodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mesopotamia Occidentală* și *Paradounavon* – se regăsesc, atât în sursele sigilografice, cât și în cele literare. Această constatare ne permite concluzia că, în timp ce în cazul denumirilor *Theodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mesopotamia Occidentală* și *Paradounavon* semnificația și caracterul oficial sunt predominante, celelalte – *Paristrion*, *orașele paristriene* și *orașele de la Istros*, cu formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros* – au o semnificație și un caracter exclusiv geografic.